

I. ARTYKUŁY

ANNA MICHALSKA

MIĘDZYNARODOWA OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA W TRZYDZIESTOLECIU ORGANIZACJI NARODÓW ZJEDNOCZONYCH

Trzydziesta rocznica utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych, którą uroczyście obchodziliśmy w ubiegłym roku, stanowi okazję dla dokonania przeglądu i podsumowania osiągnięć tej Organizacji. Dorobek ONZ w dziedzinie ochrony praw człowieka zasługuje, moim zdaniem, na szczególną uwagę. Kroki podjęte na rzecz stworzenia międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka są bowiem ściśle powiązane z realizacją najważniejszych celów ONZ. U podstaw Karty NZ leży idea, że zabezpieczenie praw człowieka jest pożądane nie tylko ze względów humanistycznych, ale jest niezbędne dla utrzymania światowego pokoju. W przepisach Karty wyraźnie i kilkakrotnie zaakcentowany został związek, jaki istnieje pomiędzy utrzymaniem pokoju i bezpieczeństwem międzynarodowego a zabezpieczeniem odpowiednich warunków ekonomicznych i podstawowych praw człowieka.

Trzydziestolecie Organizacji Narodów Zjednoczonych zbiega się z wejściem w życie Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka, które na początku 1976 roku uzyskały wymaganą liczbę 35 ratyfikacji. Jest to niewątpliwie kamieniem milowym na drodze do wypracowania powszechnego systemu międzynarodowej ochrony praw człowieka, a równocześnie piękną formą zmanifestowania przez państwa swego poparcia dla idei sformułowanych przed laty w Karcie NZ.

Idea międzynarodowej ochrony praw człowieka ma swoje podstawowe źródło doktrynalne, podobnie jak w prawie wewnętrznym w koncepcji prawa natury. Postulowano, aby prawo międzynarodowe zabezpieczało jednostce pewien „minimalny standard traktowania” ze strony państwa którego jurysdykcji podlega. Wiele dziesiątków lat upłynęło jednak zanim postulat ten został przeniesiony z rozważań teoretycznych na grunt norm prawa międzynarodowego.

Do czasu utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych nie było w zasadzie umowy międzynarodowej, która by nakładała na państwa obowiązek zagwarantowania swoim obywatelom pewnego zespołu praw i wolności. Dopiero w latach 40-tych naszego stulecia idea kompleksowej ochro-

ny praw człowieka została powszechnie zaakceptowana i podjęto kroki by przekształcić ją w normy prawa międzynarodowego. Poprzednio międzynarodowa ochrona praw człowieka miała charakter wycinkowy: obejmowała pewne tylko Kategorie osób, w zakresie niektórych tylko praw i była ograniczona terytorialnie¹. Karta NZ, nakładając na państwa prawnomiędzynarodowy obowiązek zagwarantowania osobom podległym ich jurysdykcji praw człowieka i podstawowych wolności², zapoczątkowała działalność Organizacji w tej dziedzinie. Prowadzona jest ona w dwóch

¹ Najwcześniej podmiotem ochrony międzynarodowej były mniejszości religijne. Traktaty pokojowe podpisane podczas Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r., Traktat Paryski z 1856 r., Traktat Berliński z 1878 r. gwarantowały mniejszościom religijnym wolność wyznania, a także niektóre prawa cywilne. Przepisy o ochronie mniejszości figurowały we wszystkich traktatach pokojowych zawartych w latach 1919 - 1923 (z wyjątkiem Traktatu Wersalskiego z Niemcami). Nadto zwycięskie mocarstwa zawarły z niektórymi państwami osobne traktaty o ochronie mniejszości. Między innymi z Polską tzw. Mały Traktat Wersalski z 28 VI 1919 r. (Dz. U. z 1920 r., nr 110, poz. 728). Podpisano również wiele umów dwustronnych przewidujących ochronę mniejszości. W ubiegłym wieku podjęto kroki zmierzające do likwidacji niewolnictwa i handlu niewolnikami (Akt Końcowy Kongresu Wiedeńskiego, Akt Generalny Konferencji Berlińskiej). W 1926 r. podpisano Konwencję Genewską w sprawie niewolnictwa (Dz. U. z 1931 r., nr 4, poz. 21). Pakt Ligi Narodów nakładał na państwa-mandatariuszy pewne obowiązki w zakresie ochrony praw człowieka na terytoriach mandatowych. Nie sformułowano jednak wówczas ogólnej zasady międzynarodowej ochrony praw człowieka. Utworzona w 1919 r. Międzynarodowa Organizacja Pracy miała, między innymi, na celu uregulowanie, w drodze porozumień międzynarodowych, stosunków między pracodawcami a pracownikami, a więc ochronę niektórych praw społeczno-ekonomicznych. Do czasu utworzenia ONZ w powszechnym prawie międzynarodowym podjęto więc kroki zmierzające do zlikwidowania najbardziej rażących przejawów niesprawiedliwości społecznej, które nie mogły być akceptowane przez żadną doktrynę moralną ani koncepcję praw człowieka.

² W piśmiennictwie wyraża się różne opinie na temat, czy Karta NZ nakłada na państwa prawny obowiązek realizacji praw i wolności człowieka. Sporny jest również zakres tych praw. Są dwie podstawowe przyczyny rozbieżności poglądów na temat charakteru zobowiązań wynikających z Karty w zakresie ochrony praw człowieka. Po pierwsze: brak w Karcie definicji praw człowieka lub ich katalogu. Po drugie: wątpliwości, czy art. 2, ust. 7 Karty NZ, który ustanawia zakaz ingerencji Organizacji w sprawy należące do wewnętrznej kompetencji państwa tyczą się praw człowieka. Rozbieżności występują również na tle interpretacji postanowień art. 55 i 56 Karty, które stanowią między innymi, że „Organizacja Narodów Zjednoczonych popiera [...] powszechne poszanowanie i przestrzeganie praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich [...]” (art. 55, lit. c) oraz że „wszyscy członkowie zobowiązują się współpracować z Organizacją indywidualnie i zbiorowo dla osiągnięcia celów wskazanych w art. 55” (art. 56). Okoliczność, że Karta nie precyzuje katalogu praw i wolności może mieć istotny wpływ na zakres, w jakim będą one realizowane w poszczególnych państwach. Brak środków kontroli międzynarodowej może osłabić skuteczność postanowień Karty o prawach człowieka. Powyższe okoliczności nie mają jednak wpływu na prawny charakter zobowiązań nałożonych na państwa członkowskie ONZ.

powiązanych ze sobą płaszczyznach: uchwalanie aktów międzynarodowych oraz działalność, operatywna i konsultatywna.

Większość aktów międzynarodowych dotyczących praw człowieka ma formę traktatów, a więc nakładają one na państwa obowiązki prawne. Ponadto uchwalane są deklaracje i rezolucje, które mają walor moralno-polityczny. Te formalne różnice nie przesądzają jednak o sile oddziaływania obu kategorii aktów. W miarę gdy deklaracje i rezolucje są przestrzegane przez coraz większą liczbę państw, rośnie ich autorytet, a nacisk międzynarodowej opinii publicznej może stać się skutecznym środkiem gwarantującym ich realizację. Uchwalenie deklaracji czy rezolucji jest też często swego rodzaju przygotowaniem do przyjęcia odpowiedniej konwencji³. Państwa nierzadko wstrzymują się z ratyfikacją traktatu do czasu wprowadzenia odpowiednich zmian w swym prawie wewnętrznym. Podpisując deklarację czy rezolucję państwo może te zmiany wprowadzać stopniowo nie narażając się na zarzut niezgodności przepisów prawa wewnętrznego ze zobowiązaniami nałożonymi przez prawo międzynarodowe.

Działalność operatywna ONZ sprowadza się do udzielania państwom rozmaitych form pomocy finansowej, organizowania działalności propagandowej, naukowej, seminariów, konferencji międzynarodowych, wydawania publikacji dotyczących różnych aspektów ochrony praw człowieka. Działalność ta ulega w ostatnich latach nasileniu i upatruje się w niej jeden ze środków mających zapewnić skuteczność norm międzynarodowych dotyczących praw człowieka.

Prace ONZ nad przygotowaniem aktów dotyczących praw człowieka, poczynając od 1945 r., szły w dwóch kierunkach. Jednym było opracowanie aktów o charakterze ogólnym, a więc Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka uchwalonej w 1948 r.⁴ oraz Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka w 1966 r.⁵ Równocześnie przygotowuje się dokumenty szczegółowe, które dotyczą: a) jednego lub kilku powiązanych ze sobą praw (np. zakaz niewolnictwa, zakaz ludobójstwa)⁶, b) praw określonej kategorii osób (np. kobiet, dzieci, bezpaństwowców)⁷, c) jednego tylko

³ I tak np. Konwencja o likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 1965 r. (Dz. U. z 1969 r., nr 25, poz. 187), poprzedzona była przyjęciem w r. 1963 Deklaracji w sprawie eliminacji wszelkich form dyskryminacji rasowej (Zbiór Dokumentów z 1963 r., nr 11 - 12, s. 1545 - 1551).

⁴ Zbiór Dokumentów z 1958 r., nr 10 - 12, s. 1 - 12.

⁵ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Protokół Opcyjny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (Zbiór Dokumentów z 1968 r., nr 3, s. 153 - 223).

⁶ Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z 9 XII 1948 r. (Dz. U. z 1952 r., nr 2, poz. 9).

⁷ Konwencja o prawach politycznych kobiet uchwalona przez Zgromadzenie

aspektu ochrony praw człowieka (np. zakaz dyskryminacji rasowej)⁸, d) określonej dziedziny stosunków społecznych (np. stosunki pracy, oświata)⁹.

W pracach ONZ na rzecz ochrony praw człowieka wyróżnić można trzy zasadnicze etapy. Pierwszy obejmuje lata 1945 - 1948. W tym czasie gdy żywa jeszcze była pamięć o okrucieństwach II wojny światowej, panowała sprzyjająca atmosfera dla sformułowania katalogu podstawowych praw człowieka, toteż Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przygotowana została w krótkim czasie.

Deklaracja jest pierwszym w historii aktem międzynarodowym, który ujmuje prawa człowieka w sposób kompleksowy i z wielu względów zasługuje na miano „uniwersalnej”¹⁰. Zakres zawartych w niej praw jest szerszy od zespołu tych praw, jaki w owym czasie był gwarantowany w systemach prawa wewnętrznego poszczególnych państw. Treść Deklaracji była inspirowana przez różne systemy polityczno-prawne i różne ideologie. Widać w niej wpływ koncepcji prawnonaturalnej, tam gdzie mowa jest o „przyrodzonej godności” oraz „równych i niezbywalnych” prawach. Deklaracja nawiązuje równocześnie do doktryny pozytywistycznej gdy głosi, że „konieczne jest by prawa te były zagwarantowane przepisami prawnymi”.

W czasie gdy przygotowywano Deklarację głównym przedmiotem zainteresowania były wolności osobiste oraz prawa i wolności publiczne. Jest to wyraźnie widoczne w treści Deklaracji, w której postanowienia dotyczące praw społeczno-ekonomicznych są nader skromne. Była ona kształtowana głównie pod wpływem doktryny burżuazyjnej, co było związane z ówczesnym układem sił na arenie międzynarodowej. Niemniej Deklaracja jest równocześnie wymownym dowodem ewolucji, jakiej uległa burżuazyjna koncepcja praw człowieka. Włączenie do aktu międzynarodowego praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych, w warunkach gdy nie figurowały one w większości ówczesnych konstytucji burżuazyjnych, świadczy o ostatecznym przewyciężeniu doktryny, w myśl której wszelkie kroki podejmowane na rzecz zagwarantowania równości społecznej traktowano jako niebezpieczne dla wolności. Deklaracja jest wyrazem zgodności opinii, że wszystkie kategorie praw i wolności są ściśle ze sobą powiązane. Ta współzależność została podkreślona w sposób la-

Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 31 III 1953 r. (Dz. U. z 1955 r. nr 16, poz. 86). Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 XI 1959 r. (Zbiór Dokumentów z 1960 r., nr 3, s. 385 - 390).

⁸ Por., wspomnianą wyżej konwencję o eliminacji wszelkich form dyskryminacji rasowej.

⁹ Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty uchwalona przez Konferencję Generalną UNESCO dnia 15 XII 1960 r. (Dz. U. z 1964 r., nr 40, poz. 268).

¹⁰ „Declaration Universelle” przetłumaczono na język polski jako „Powszechna Deklaracja”.

pidarny, ale jakże niezwykle trafny przez Komisję Praw Człowieka: „[...] while freedom must be safeguarded, man must also have the possibility of enjoying the fruits of his labour”¹¹. Deklaracja nawiązuje zarówno do tradycyjnych burżuazyjnych katalogów praw człowieka, jak i do doktryny i dorobku konstytucjonalizmu socjalistycznego. Wydaje się zatem, że można ją ocenić jako wyraz pewnego kompromisu pomiędzy tymi doktrynami, który polega na wydobyciu wspólnych czy podobnych postulatów.

Deklaracja jest oparta wyraźnie na zasadach charakterystycznych dla europejskiego systemu cywilizacyjnego i kulturowego. Nie uwzględnia koncepcji afrykańskich i azjatyckich, religii buddyzmu czy islamu, które mają przecież istotny wpływ na stosunki społeczne w wielu państwach. Toteż zarzuca się jej czasem, że jest uniwersalna jedynie w sensie europejskim. Zarzut częściowo słuszny, ale pamiętać trzeba, że w owym czasie kraje tzw. Trzeciego Świata były zbyt mało liczne i słabe, by mogły przeforsować swe koncepcje na forum Zgromadzenia Ogólnego. Z biegiem czasu okazało się zresztą, że Deklaracja spotkała się z powszechną aprobatą właśnie w państwach afrykańskich i wywarła istotny wpływ na ich ustawodawstwo wewnętrzne¹².

Deklaracja jest aktem uniwersalnym także dlatego, że jej postanowienia dotyczą każdej jednostki ludzkiej, bez względu na rasę, kolor skóry, język, płeć, wyznanie, poglądy polityczne i inne, narodowość, pochodzenie społeczne, majątek, urodzenie czy jakiegokolwiek inne różnice. Obejmuje ona ludzi bez względu na rodzaj obywatelstwa czy w ogóle fakt jego posiadania. Wszystkie przepisy, poza dotyczącymi praw politycznych, rozpoczynają się od zwrotu „każdy człowiek ma prawo”. Jest więc Deklaracja katalogiem praw człowieka, a nie tylko obywatela.

Okoliczność, że Deklaracja nie nakłada na państwa obowiązków prawnomiędzynarodowych przyczyniła się niewątpliwie do powszechnego niemal jej przyjęcia. Postanowienia Deklaracji są ogólne, czasem nawet ogólnikowe. Nie wskazuje ona również jednoznacznie, na kim spoczywa obowiązek zagwarantowania praw, zwłaszcza społeczno-ekonomicznych. Brak środków kontroli międzynarodowej nad realizacją Deklaracji był również czynnikiem ułatwiającym jej uchwalenie. Trzeba bowiem zdawać sobie sprawę, że dla większości państw, których przepisy ustawodawstwa wewnętrznego w taki czy inny sposób nawiązują do Deklaracja

¹¹ UN Commission on Human Rights, Fourteenth Session, UN Doc. E (CN. 4) SR. 609, p. 3.

¹² Społeczeństwa tych krajów szczególnie cierpiały z powodu gwałcenia praw człowieka w okresie kolonializmu. Większość nowych państw afrykańskich nie ma własnych tradycji ustrojowo-politycznych i ideologicznych, toteż zasady sformułowane w Powszechnej Deklaracji trafiały tam na podatny grunt. Wiele Konstytucji powołuje się na Deklarację w preambułach (np. Konstytucja Republiki Mali z 1960 r., Konstytucja Algierii z 1963 r.). W wielu konstytucjach brak jest co prawda wyraźnego powołania się na Deklarację, niemniej jej inspirująca rola widoczna jest w ich treści, a także w sposobie sformułowania przepisów dotyczących praw człowieka.'

zasady w niej sformułowane są programem na przyszłość. I to często na przyszłość bardzo jeszcze odległą.

Oceniając Deklarację nasuwa się pytanie, czy zawiera ona wszystkie prawa, jakie powinny być zagwarantowane jednostce we współczesnym państwie. Ocena taka byłaby niezmiernie trudna. Można jej bowiem dokonać tylko na gruncie określonej koncepcji praw człowieka, a ze względu na to, że u podstaw Deklaracji nie leży jedna wspólna doktryna, już punkt wyjścia takiej oceny byłby różny, Poglądy na rodzaj wartości, jakie należy zaliczyć do podstawowych praw człowieka, ulegają zmianom. Ewolucja tych zapatrywań spowodowana jest przede wszystkim przemianami społecznymi, ekonomicznymi, postępem nauki i techniki. Nieustannie rosnące potrzeby społeczne powodują, że coraz to nowe sytuacje postulowane są jako „prawa człowieka”, toteż międzynarodowa ochrona praw człowieka musi mieć charakter dynamiczny w tym sensie, że niezbędne jest dostosowanie treści norm do wymogów życia społecznego. Deklaracja wytyczyła kierunki tego rozwoju.

Celem Deklaracji było doprowadzenie do powszechnego uznania i zagwarantowania pewnego minimum praw uznanych za podstawowe na określonym etapie rozwoju społecznego, nie można jej więc traktować jako pełnego i zamkniętego katalogu praw człowieka. Deklaracja wywarła i nadal wywiera wpływ na treść wielu aktów międzynarodowych oraz ukierunkowała działalność organów międzynarodowych w zakresie ochrony praw człowieka¹³. Spełniła więc swoją inspirującą rolę i w licznych przypadkach była stymulatorem postępu społecznego.

Drugi etap prac ONZ nad opracowaniem aktów regulujących międzynarodową ochronę praw człowieka to lata 1948 - 1966. Uchwalono wówczas wiele konwencji szczegółowych oraz przygotowano Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka. Prace nad Paktami trwały prawie dwadzieścia lat. Kontrowersje dotyczyły wielu kwestii, a przede wszystkim: a) katalogu praw, jaki powinien figurować w Paktach, b) środków kontroli międzynarodowej, c) prawa ludów i narodów do samostanowienia, d) klauzuli

¹³ Deklaracja była powoływana w licznych rezolucjach Zgromadzenia Ogólnego, Rady Gospodarczej i Społecznej oraz Rady Bezpieczeństwa. Szczególnie często potępiane były jako sprzeczne z Kartą NZ i Powszechną Deklaracją Praw Człowieka, wszelkie przejawy dyskryminacji rasowej, religijnej, narodowej, apartheid, nazizm i inne totalitarne praktyki. Na Powszechną Deklarację powoływały się kolejne deklaracje i rezolucje dotyczące praw człowieka oraz konwencje uchwalane w ramach ONZ, UNESCO, MOP. Nawiązują do niej Europejska Konwencja Praw Człowieka, Amerykańska Konwencja Praw Człowieka, Karta Jedności Afrykańskiej. Wielokrotnie powoływanie Deklaracji w aktach międzynarodowych przyczynia się niewątpliwie do wzrostu jej autorytetu i prestiżu. Wyraża się w związku z tym pogląd, że Deklaracja jest już nie tylko „celem do osiągnięcia”, ale „powszechnie obowiązującym prawem”: H. Guradze, *Are Human Rights Resolutions of the United Nations General Assembly Law-Making?*, *Revue des Droits de l'Homme*, 1971, vol. IV, nr 2-3, s. 453 - 461.

kolonialnej, e) klauzuli federalnej. Nad sposobem sformułowania poszczególnych przepisów dyskutowano w Komisji Praw Człowieka, w Radzie Gospodarczej i Społecznej oraz na forum Zgromadzenia Ogólnego.

Sporny był przede wszystkim zakres praw społeczno-ekonomicznych. Przedstawiciele państw socjalistycznych, popierani w zasadzie przez przedstawicieli państw rozwijających się, zawsze opowiadali się za uchwaleniem jednego Paktu, który by obejmował wszystkie kategorie praw człowieka. Decyzja Zgromadzenia Ogólnego o uchwaleniu dwóch odrębnych Paktów, co daje możliwość ratyfikacji tylko jednego, jest swego rodzaju kompromisem pomiędzy burżuazyjną a socjalistyczną koncepcją praw człowieka. Niemniej uchwalenie traktatu międzynarodowego dotyczącego się ochrony praw społeczno-ekonomicznych oznacza niewątpliwy sukces doktryny socjalistycznej. Tym bardziej jeśli się zważy, iż prawa te są gwarantowane w niezwykle szerokim zakresie. Fakt, że prawo własności — święte i nienaruszalne według klasycznej doktryny burżuazyjnej — nie figuruje w Paktach (było w Powszechnej Deklaracji) świadczy dobitnie, że współcześnie nieco inaczej rozkłada się akcenty, jeśli chodzi o znaczenie i rolę poszczególnych praw człowieka.

Powstanie w wyniku rozpadu systemu kolonialnego wielu nowych niepodległych państw powoduje, że na czoło w dyskusjach nad prawami człowieka wysuwają się nowe problemy: prawo ludów i narodów do samostanowienia, prawo do dysponowania bogactwami naturalnymi. Stosunkowo szybko osiągnięto porozumienie co do uchwalenia odpowiednich deklaracji¹⁴. Głównym argumentem wysuwany przeciwko włączeniu do Paktów zasady samostanowienia narodów było, iż jej podmiotem nie jest jednostka, a zatem nie powinna ona figurować w dokumencie dotyczącym praw człowieka. Reprezentanci państw socjalistycznych, popierani przez przedstawicieli państw nowych, stali na stanowisku, że realizacja tej zasady jest podstawowym warunkiem korzystania przez jednostkę ze wszystkich praw i wolności i jest ściśle związana z prawem każdego obywatela do udziału w kierowaniu sprawami publicznymi swego kraju. Włączenie do Paktów zasady samostanowienia ludów i prawa narodów do swobodnego dysponowania swymi bogactwami naturalnymi (art. 1 obu Paktów) świadczy wymownie o tendencji do „kolektywizacji” praw człowieka. Uchwalenie Paktu Ekonomicznego jest wyrazem „socjalizacji” tych praw¹⁵. Brak w Paktach klauzuli kolonialnej i fede-

¹⁴ Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 14 XII 1960 r. (Zbiór Dokumentów z 1960 r., nr 11 - 12, s. 1892 - 1896). Deklaracja w sprawie stałej suwerenności państw nad bogactwami naturalnymi uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 14 XII 1962 r. (Zbiór Dokumentów z 1962 r., nr 12, s. 1561 -1567).

¹⁵ Koncepcja praw kolektywnych postuluje przyznanie jednostce takich praw, które zagwarantują jej uczestnictwo w działalności rozmaitych grup społecznych, tak aby mogła w ten sposób zaspokajać niektóre swe potrzeby, realizować cele, których

ralnej oznacza, że ich moc obowiązująca rozciąga się na terytoria zależne i części składowe państwa federalnego automatycznie, z chwilą ratyfikacji Paktu.

Argumentem decydującym o uchwaleniu dwóch odrębnych Paktów było twierdzenie, że prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne mogą być realizowane tylko progresywnie, zaś wolności osobiste oraz prawa i wolności publiczne powinny być zagwarantowane niezwłocznie. Powyższy pogląd znalazł wyraz również w sposobie sformułowania tych postanowień obu Paktów, które określają obowiązki państw. Pakt Polityczny zobowiązuje państwa do „przestrzegania i zagwarantowania wszystkim jednostkom [...] praw uznanych niniejszym Paktem”. Państwo Strona Paktu Ekonomicznego „zobowiązuje się przedsięwziąć odpowiednie kroki [...] wykorzystując w pełni dostępne mu środki w celu stopniowego zapewnienia pełnej realizacji praw uznanych niniejszym Paktem” (art. 2, ust. 1 obu Paktów, podkr. autora). W związku z tym wyraża się w doktrynie pogląd, że Pakt Ekonomiczny ma charakter programowy, a Pakt Polityczny wiąże strony bezwarunkowo i natychmiast¹⁶. Wydaje się jednak, że przeprowadzenie rozróżnienia na prawa, które powinny być realizowane natychmiast i prawa realizowane progresywnie, na podstawie wyłącznie sposobu sformułowania odpowiednich przepisów, jest metodą zawodną¹⁷. Decydujące znaczenie dla charakterystyki pewnych praw i to bez względu na to, w którym Pakcie są zawarte, jako realizowanych progresywnie ma nie tyle sposób sformułowania, co rodzaj tych praw. Większość praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych ma charakter programowy w tym znaczeniu, że ich realizacja wymaga stałej aktywności państwa w tych dziedzinach

nie może osiągnąć działając indywidualnie. W konsekwencji proponuje się przyznanie odpowiednich praw kolektywnych, których podmiotem będzie grupa czy organizacja społeczna. Terminem „socjalizacja praw” określa się tendencję do zabezpieczenia materialnych warunków korzystania z praw i wolności sformułowanych w normach prawa pozytywnego.

¹⁶ Por. między innymi: E. Schwelb, *Some Aspects of the Measures of Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, *Revue des Droits de l'Homme*, 1968, vol. I, nr 3, s. 363 - 377; M. Schreiber, *Les Nations Unies et les Droits de l'Homme*, *Revue des Droits de l'Homme* 1969, vol. II, nr 1, s. 196; M. Moskowitz, *Human Rights and World Order*, New York 1968, s. 186 i m.

¹⁷ Przy takim bowiem kryterium wszystkie postanowienia Paktu Politycznego można by uznać za programowe na podstawie art. 2, pkt 2, który stanowi, że „Państwa Strony zobowiązują się podjąć [...] kroki mające pozwolić na przyjęcie takich środków ustawowych lub innych, które umożliwiłyby wprowadzenie praw uznanych niniejszym Paktem”. Przepis ten miał interesującą historię. Otóż w pierwszym projekcie sformułowany był w jego aktualnym brzmieniu. W ciągu wielu lat w różnych organach zgłaszano propozycje jego odmiennej redakcji. Proponowano przede wszystkim uzupełnienie go zwrotem „within a reasonable time”. Klauzula ta spotkała się z krytyką i wskazywano, że jej włączenie do Paktu nadałoby charakter programowy wszystkim jego postanowieniom.

życia społecznego. Natomiast większość wolności osobistych oraz praw i wolności publicznych może być zagwarantowana w drodze ustanowienia norm prawnych o odpowiedniej treści, a więc przez jednorazowe działanie organów państwowych.

Programowy charakter Paktu Ekonomicznego nie oznacza jednak, że nie nakłada on na państwa obowiązków o charakterze prawnym. Przeciwnie, państwa mają prawnomiędzynarodowy obowiązek realizacji wszystkich zawartych w nim praw, tyle tylko, że rodzaj i zakres obowiązków jest odmienny od tych, które nakłada Pakt Polityczny. Trafnie ujął to Z. Resich pisząc, że „progresywność praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych nie zwalnia poszczególnych państw od obowiązku ich realizacji, lecz daje im ten przywilej, że zakres ich zobowiązań zależy od możliwości materialnych”¹⁸. Tempo realizacji tych praw zależy przede wszystkim od poziomu rozwoju sił wytwórczych, od stopnia rozwoju społeczno-ekonomicznego. Nie bez znaczenia są tutaj założenia ideologiczno-polityczne, jakie przyjmuje dane państwo. One bowiem wyznaczać będą priorytety w zakresie realizacji takich czy innych praw, od nich zależeć będzie odpowiednie rozłożenie akcentów na zagwarantowanie poszczególnych kategorii praw. Tak więc na zakres i tempo realizacji praw człowieka zawartych w aktach międzynarodowych mają wpływ te same czynniki, które oddziałują na politykę państwa w zakresie realizacji praw i wolności ustanowionych w przepisach prawa wewnętrznego.

Mówiąc o obowiązku natychmiastowej czy progresywnej realizacji Paktów, trzeba odróżnić dwie sytuacje: obowiązek podjęcia kroków dla realizacji praw oraz obowiązek stworzenia takiego poziomu ich ochrony, jaki przewidują Pakty. Obowiązek pierwszy spoczywa na państwach od chwili ratyfikacji. Wykonanie obowiązku drugiego zależy od charakteru praw (czy nadają się do bezzwłocznej realizacji) oraz od faktycznych możliwości, jakimi dysponuje państwo. Toteż przy kontroli stopnia realizacji praw społeczno-ekonomicznych wchodzi w grę element oceny, zarówno możliwości faktycznych, jak i stopnia ich wykorzystania. Tak więc można chyba sformułować tezę, że oba Pakty nakładają na państwa obowiązki prawne realizacji zawartych w nich praw, oba mają jednakową moc obowiązującą, różny jest natomiast zakres tych zobowiązań z uwagi na odmienne metody realizacji poszczególnych kategorii praw.

Pakty Praw Człowieka wraz z powszechną Deklaracją i Kartą NZ „stanowią dokumenty fundamentalne, niemal że konstytucyjne”¹⁹. W stosunku do konwencji szczegółowych spełniają funkcję analogiczną do tej.

¹⁸ Z. Resich, *Pakty Praw Człowieka*, Nowe Prawo 1967, nr 3, s. 329. Por. też: S. Zawadzki, *Le Pacte international des droits économiques sociaux et culturels et les constitutions des pays européennes*, La Pologne et les Affaires Occidentales, 1967, vol. III, nr 2, s. 217 - 228.

¹⁹ Z. Resich, *Nowy etap w rozwoju międzynarodowej ochrony praw człowieka*, PiP 1973, nr 8 - 9, s. 76.

jaką w prawie wewnętrznym przypisuje się postanowieniom konstytucji. Deklaracja i Pakty zawierają katalog praw uznanych przez społeczność międzynarodową za podstawowe. Dotychczas podpisane konwencje szczegółowe dotyczą na ogół tych samych praw, które figurują w Paktach. Treść wielu konwencji była inspirowana dyskusjami, jakie toczyły się wokół Paktów i odwrotnie, postanowienia tych konwencji oddziaływały na odpowiednie sformułowania Paktów. Pomijam tutaj naturalnie chronologię uchwalania poszczególnych aktów.

Pakty praw człowieka nie zajmują wśród umów międzynarodowych dotyczących się praw człowieka jakiegoś szczególnego miejsca jeśli chodzi o ich moc prawną i obowiązującą. Przeciwnie, równorzędność wszystkich umów jest podkreślona w art. 5, pkt 2 obu Paktów, który stanowi, że „żadne z podstawowych praw człowieka, uznanych lub istniejących w jakimś kraju na podstawie ustaw, konwencji, zarządzeń lub zwyczaju nie może być ograniczone ani uchylone pod pretekstem, że niniejszy Pakt nie uznaje tych praw lub że uznaje je w węższym stopniu”. Tak więc jednostka domagając się od państwa ochrony praw zawartych w aktach międzynarodowych, które wiążą to państwo, może w każdym przypadku powołać się na ten instrument międzynarodowy, który daje jej lepszą ochronę.

Pakty formułują ogólne zasady ochrony praw człowieka, natomiast konwencje szczegółowe rozwijając je i precyzując spełniają funkcję aktów quasi-wykonawczych. Toteż realizacja konwencji szczegółowych przygotowuje niejako grunt dla powszechnej i pełnej realizacji Paktów. Trzeba oczywiście pamiętać, że nie wszystkie prawa zawarte w Paktach zostały rozwinięte przez konwencje szczegółowe, a zatem państwo, które ratyfikowało te konwencje niekoniecznie musi być przygotowane do realizacji Paktów.

Trzeba sobie zdawać sprawę z tego, że zasady ogólne, jakie zawarte są w Paktach, będą realizowane w poszczególnych państwach odpowiednio do panujących w nich stosunków społeczno-ekonomicznych, przyjętych koncepcji ideologicznych i polityczno-ustrojowych. W tej sytuacji konwencje szczegółowe mogą, w pewnym przynajmniej zakresie, przyczynić się do ujednoczenia interpretacji, a w konsekwencji i realizacji odpowiednich postanowień Paktów.

Większość konwencji szczegółowych weszła stosunkowo szybko w życie, podczas gdy Pakty czekały prawie 10 lat na uzyskanie wymaganej liczby ratyfikacji. Przyczyny takiego stanu rzeczy są przynajmniej dwie. Po pierwsze dla Paktów wymagana była znacznie większa liczba ratyfikacji, a mianowicie 35, podczas gdy konwencje szczegółowe ograniczają swe wymogi do kilku, wyjątkowo kilkunastu ratyfikacji. Po drugie, łatwiej jest państwom zobowiązać się do realizacji niektórych tylko praw, aniżeli tak szerokiego katalogu, jaki figuruje w Paktach, które formułują przy tym wiele praw w sposób bardzo ambitny, stawiając państwom

wysoki pułap wymagań. Konwencje szczegółowe przewidują z reguły niższy poziom ochrony zawartych w nich praw. Wiele konwencji szczegółowych ma klauzule, które uelastyczniają ich stosowanie²⁰. Konwencje szczegółowe dopuszczają z reguły możliwość czynienia zastrzeżeń bądź też zezwalają na częściową ratyfikację. Niektóre przewidują wyraźnie progresywną realizację zawartych w nich praw czy też pozostawiają państwu swobodę co do sposobu ich realizacji.

Korzystanie z tego rodzaju klauzul prowadzić może co prawda do pewnego zróżnicowania zobowiązań państw, ale nie wydaje się to problemem istotnym. W praktyce bowiem poszczególne prawa i tak nie będą realizowane w jednakowy sposób we wszystkich państwach, a klauzule, o których wyżej była mowa, mogą zachęcić państwa do zaangażowania się na płaszczyźnie międzynarodowej ochrony praw człowieka.

Pakty Praw Człowieka zawierają wystarczający, jak się wydaje, katalog praw i wolności, sformułowany na miarę naszych czasów i potrzeb. Dalsze wysiłki ONZ powinny pójść w kierunku opracowania konwencji szczegółowych, które rozwiną i sprecyzują ogólne zasady wyrażone w Paktach.

Uchwalenie Paktów Praw Człowieka stanowi zamknięcie drugiego etapu prac nad międzynarodową ochroną praw człowieka. Już jednak w okresie poprzedzającym uchwalenie Paktów zarysowały się nowe tendencje, a niektóre z nich, już po 1966 r., zostały sformułowane w aktach międzynarodowych. W centrum zainteresowania społeczności międzynarodowej stają prawa społeczno-ekonomiczne. Wyrazem tego jest przede wszystkim uchwalona w 1969 r. Deklaracja o Postępie Społecznym i Rozwoju²¹. Po raz pierwszy Organizacja Narodów Zjednoczonych podjęła *explicite* zagadnienie postępu społecznego. W świetle całokształtu postanowień Deklaracji postęp społeczny i rozwój scharakteryzować można jako realizowanie zasady sprawiedliwości społecznej, przez demokratyzację i egalitaryzację, na coraz wyższym poziomie bytowania materialnego i duchowego. Rozwój gospodarczy traktowany jest jako warunek *sine qua non* postępu społecznego. Deklaracja jest pierwszym aktem międzynarodowym, który w sposób kompleksowy reguluje zasady współpracy między państwami w płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej, kulturalnej i naukowo-technicznej. Podkreślając wartość człowieka domaga się poszanowania jego godności i zapewnienia możliwości pełnego rozwoju osobowości każdej jednostki ludzkiej. Człowiek ten, będący w centrum uwagi Deklaracji, to nie abstrakcyjna jednostka, lecz członek rozmaitych

²⁰ Metody uelastycznienia tych konwencji są następujące: a) wprowadza się ulgowe reżimy, np: dla pewnych terytoriów kraju czy w stosunku do pewnych grup społecznych, b) wprowadza się postanowienia alternatywne, zwykle co do metod realizacji, c) umieszcza się przepisy przejściowe, d) klauzule, które zezwalają na czasowe niestosowanie konwencji na pewnych obszarach państwa ratyfikującego.

²¹ Zbiór Dokumentów z 1969 r. nr 12, s. 2474 - 2497.

społeczności. Podkreśla się zatem potrzebę stworzenia warunków, w których możliwe będzie przystosowanie celów indywidualnych i grupowych do wymogów życia zbiorowego. Deklaracja wykazuje ogromną zbieżność, niekiedy wręcz identyczność z ideologią socjalizmu i oceniona została jako *sui generis* manifest socjalistyczny²². Będąc uwieńczeniem ewolucji poglądów społeczności międzynarodowej na prawa człowieka otwiera równocześnie nowy jakościowo etap prac w tym zakresie.

Kontynuacją zamierzeń na rzecz zabezpieczenia postępu społecznego w skali światowej była Deklaracja o ustanowieniu nowego międzynarodowego ładu ekonomicznego, „opartego na sprawiedliwości, suwerennej równości, wspólnym interesie i współpracy między wszystkimi państwami, niezależnie od ich społeczno-ekonomicznych ustrojów, który powinien niwelować nierówność i wyeliminować istniejącą jeszcze niesprawiedliwość oraz umożliwić zlikwidowanie rosnącej dysproporcji między rozwiniętymi a rozwijającymi się krajami i zapewnić obecnym i przyszłym pokoleniom coraz szybszy ekonomiczny i społeczny rozwój w pokoju oraz sprawiedliwości”²³.

Kolejnym problemem podjętym ostatnio przez ONZ jest wykorzystanie osiągnięć nauki i techniki dla dobra człowieka. Postęp naukowy i techniczny stawia tutaj dwojakiego rodzaju zadania, wszechstronne wykorzystanie go dla dobra ludzkości przy równoczesnym zapobieganiu ujemnym jego konsekwencjom. W różnych krajach, tak w nauce jak i publicystyce zwracano uwagę na najbardziej palące — w warunkach danego społeczeństwa — problemy, jakie wyłaniają się na styku człowiek-technika. Kroki podjęte na arenie międzynarodowej wyprzedziły jednak wszelkie inicjatywy krajowe, zwłaszcza jeśli chodzi o całościowa ujęcie tej problematyki²⁴.

Aktem, który ukierunkował prace ONZ w tej dziedzinie była rezolucja uchwalona podczas Międzynarodowej Konferencji Praw Człowieka w 1968 r. w Teheranie. Przedstawiciele 84 państw członkowskich ONZ, obserwatorzy z ramienia organizacji regionalnych oraz reprezentanci 48 różnych organizacji i instytucji pozarządowych jednogłośnie uchwalili rezolucję: „Prawa człowieka a postęp nauki i techniki”. Stwierdza ona między innymi, że ostatnie odkrycia naukowe i postęp techniczny, stwarzając szerokie perspektywy rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego, stanowią jednocześnie zagrożenie dla praw i wolności jednostek i społeczeństw oraz zaleca organom Narodom Zjednoczonych podję-

²² J. Ziółkowski, *Deklaracja ONZ o Postępie Społecznym i Rozwoju*, Kultura i Społeczeństwo 1971, nr 4, s. 120.

²³ Tekst Deklaracji: Sprawy Międzynarodowe 1974, nr 8-9, s. 151 - 154. Przebieg VI specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ, na której Deklarację przyjęto, omawia S. Borowy, *ibidem*, s. 144 - 150.

²⁴ Szerzej na ten temat: A. S. Nartowski, *Ochrona praw człowieka a postęp nauki i techniki*, Zeszyty Naukowe UJ, Prace z Nauk Politycznych, 1972, nr 3, s. 87- 114.

cie odpowiednich badań²⁵. Zgromadzenie Ogólne podczas XXIII sesji, dzieląc powyższe obawy, zobowiązało Sekretarza Generalnego do przeprowadzenia studiów nad następującymi zagadnieniami: a) respektowanie sfery życia prywatnego jednostek i suwerenności państw wobec postępu środków łączności i masowego przekazu (między innymi technik podsłuchu i obserwacji), b) ochrona jednostki ludzkiej, jej integralności psychicznej i fizycznej wobec postępu biologii, medycyny i biochemii, c) sposoby wykorzystania elektroniki, które mogłyby ograniczyć prawa człowieka w społeczeństwie demokratycznym, d) utrzymanie równowagi między postępow naukowo-technicznym a rozwojem intelektualnym, kulturalnym i moralnym ludzkości.

We wstępnym sprawozdaniu główny akcent położono na kwestię ochrony praw i wolności osobistych, niemniej była mowa również o zagadnieniu zabezpieczenia suwerenności państw wobec możliwości zastosowania nowych środków technicznych. Tak więc idea ścisłego związku pomiędzy prawami jednostki a prawami społeczeństwa, narodu, państwa, która w czasie opracowywania Paktów była jeszcze dyskusyjna, dziś została już powszechnie zaakceptowana. Sprawozdanie powyższe było przedmiotem dyskusji, między innymi, w Komisji Praw Człowieka, która zdecydowała skoncentrować w przyszłości swą uwagę na następujących problemach: a) ochrona praw człowieka w sferze ekonomicznej, socjalnej i kulturalnej zgodnie ze strukturą, zasobami i poziomem postępu naukowego i technicznego wraz z problemem gwarancji prawa do pracy wobec automatyzacji i mechanizacji procesów produkcyjnych, b) wykorzystanie osiągnięć nauki i techniki dla celów nauczania w duchu poszanowania praw człowieka, c) zapobieganie wykorzystywaniu nauki i techniki w sposób mogący naruszyć podstawowe prawa i swobody demokratyczne. Komisja postulowała, aby w dalszych badaniach uwzględnić możliwości wykorzystania postępu nauki i techniki dla poprawy warunków życia i rozszerzania zakresu praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych. Tak więc Komisja wyszła poza ramy sprawozdania Sekretarza Generalnego, które ograniczało się do zasygnalizowania niebezpieczeństw, jakie niesie ze sobą postęp naukowy i techniczny i miało na celu przede wszystkim zaalarmowanie społeczności międzynarodowej. Nie wskazywało natomiast korzyści i możliwości wykorzystania tego postępu dla ochrony i rozszerzenia praw człowieka²⁶.

Na forum międzynarodowym podjęto w ostatnich latach szereg badań i uchwalono liczne rezolucje regulujące ochronę praw człowieka wobec postępu nauki i techniki²⁷. Inicjatywy te zmierzają do wypracowania re-

²⁵ Rezolucja XI: Human Rights and Scientific and Technological Developments, w: Final Act of the International Conference on Human Rights, UN Doc. A/Conf. 32/41.

²⁶ A. S. Nartowski krytycznie ocenia Raport Sekretarza Generalnego oraz omawia szerzej prace w Komisji Praw Człowieka, op. cit., s. 107 i n.

²⁷ Podpisano wiele porozumień międzynarodowych, które regulują niektóre aspek-

guł międzynarodowych w tej materii. Na razie całość prac znajduje się w rękach ekspertów, a rezolucje organów międzynarodowych są ogólne i mają na celu raczej wytyczenie dalszych kierunków badań, aniżeli sformułowanie powszechnie wiążących norm postępowania. Niemniej wyraża się przekonanie, że prace te doprowadzą do ustalenia w pewnych przynajmniej punktach, norm o zasięgu międzynarodowym, w formie zaleceń, deklaracji, a w przyszłości konwencji²⁸.

Podjęto szeroko zakrojone prace nad sformułowaniem międzynarodowych zasad regulujących ochronę naturalnego środowiska człowieka. Ich celem jest zapewnienie człowiekowi prawa do życia w zdrowym, nieskażonym środowisku. Punktem zwrotnym był tutaj raport Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z 1969 r. w sprawie ochrony środowiska²⁹. Zwracał on uwagę rządów na konsekwencje bezplanowego eksploataowania zasobów naturalnych i na postępujące zanieczyszczenia naturalnego środowiska człowieka. Pierwszym krokiem w kierunku utworzenia międzynarodowego systemu norm regulujących ochronę środowiska była konferencja w 1972 r. w Sztokholmie. Uchwalono wówczas, między innymi, Deklarację w sprawie środowiska oraz Plan działania, który obejmuje 109 zaleceń skierowanych do rządów i organizacji międzynarodowych³⁰. Zgromadzenie Ogólne podczas XXVII sesji powołało Radę Zarządzającą Programów Ochrony Środowiska oraz Sekretariat do Spraw Ochrony Środowiska. Utworzono, także Fundusz na rzecz ochrony środowiska³¹. Dzia-

ty współpracy między państwami w zakresie wykorzystania nauki i techniki dla celów pokojowych i ogólnoludzkich, jak np.: traktaty dotyczące wykorzystania energii atomowej i w sprawie środowisk międzynarodowego korzystania, jak kosmos i obszary polarne. W ramach Światowej Organizacji Zdrowia opracowano zbiory zasad regulujących problem bezpieczeństwa przy dokonywaniu testów farmakologicznych i klinicznej analizy leków. UNESCO zajmowała się między innymi sprawą przepływu informacji, ich gromadzeniem i rozpowszechnianiem, zasadami wykorzystania komunikacji satelitarnej dla intensyfikowania wymiany kulturalnej oraz dla celów naukowych. Z inicjatywy tej organizacja odbyła się też międzynarodowa konferencja na temat prawnej ochrony sfery życia prywatnego jednostki. Komisja Praw Kobiet apelowała do Sekretarza Generalnego NZ i do MOP o kontynuowanie badań nad wpływem postępu w nauce i technice na warunki pracy i zatrudnienia kobiet. Rada Gospodarcza i Społeczna uchwaliła rezolucję o wpływie postępu naukowego i technicznego na status kobiety pracującej.

²⁸ P. Juvigny, *Informatique et droits de l'homme*, w: *L'informatique dans l'administration*, Paris 1969, s. 89 i n.

²⁹ *Człowiek i jego środowisko*. Raport Sekretarza Generalnego ONZ U Thanta z 26 V 1969 r. Biuletyn Polskiego Komitetu do Spraw UNESCO, numer specjalny, Warszawa 1970, s. 27 i n.

³⁰ Przebieg Konferencji i treść uchwalonych dokumentów omawia: H. Zbyszewska, *Światowy program kształtowania, i ochrony środowiska*, Sprawy Międzynarodowe 1974, nr 89, s. 139 - 143.

³¹ Dobrowolny fundusz na sfinansowanie programu ochrony środowiska założony został 1 I 1973 r. i jest przeznaczony na: usługi ekspertów i konsultantów, wyposażenie i zaopatrzenie, seminaria i stypendia, projekty działania, badania naukowe i eksperymenty, udzielanie pomocy finansowej przy prowadzeniu badań naukowych.

łalność poszczególnych państw i organizacji międzynarodowych idzie obecnie w czterech zasadniczych kierunkach: a) kompleksowej przebudowy środowiska geograficznego, b) ochrony czystości atmosfery, c) ochrony czystości wód, d) walki z odpadami i zanieczyszczeniami stałymi³².

Ochrona naturalnego środowiska człowieka jest zagadnieniem interdyscyplinarnym, które znacznie wykracza poza problematykę praw człowieka. Charakterystyczne jest jednak, że zarówno w inicjatywach podejmowanych na forum międzynarodowym, jak i w piśmiennictwie podkreśla się humanitarny aspekt i cel działań podejmowanych na rzecz ochrony środowiska i ich związek z zagwarantowaniem podstawowych praw człowieka³³.

Proklamacja teherańska, która w znacznym stopniu ukierunkowała późniejsze prace Narodów Zjednoczonych nad ochroną praw człowieka, podkreślała potrzebę podjęcia kroków na rzecz wychowania młodzieży w duchu poszanowania praw i wolności człowieka³⁴. Wskazywano, że jest to jeden z niezbędnych warunków dla zabezpieczenia efektywności tych praw człowieka, które zostały już sformułowane w normach prawa pozytywnego.

Uczestnicy konferencji teherańskiej jednomyślnie uznali, że pokój jest podstawowym warunkiem pełnego respektowania praw człowieka, natomiast wojna jest zaprzeczeniem tych praw. Rzeczywistość nakazuje jednak podjęcie dalszych wysiłków dla ochrony praw człowieka podczas konfliktów zbrojnych. W Teheranie postulowano, aby Zgromadzenie Ogólne przedsięwzięło odpowiednie środki w celu zapewnienia przestrzegania we wszystkich konfliktach zbrojnych obowiązujących konwencji humanitarnych. Wskazywano również na potrzebę ich rewizji oraz przygotowanie nowych konwencji³⁵.

W dotychczasowej działalności ONZ wyraźne są dwie tendencje. Pierwsza z nich zmierza do nadania aktom międzynarodowym możliwie najbardziej uniwersalnego charakteru, druga natomiast ma na celu zabezpieczenie ich efektywności. Założenia uniwersalizmu zostały w znacznej mierze zrealizowane, pozostaje jednak jeszcze wiele do zrobienia dla ich

³² M. Fleszar, *Granice i kierunki ochrony środowiska geograficznego*, Sprawy Międzynarodowe 1971, nr 2, s. 34.

³³ Szerzej na ten temat: A. S. Nartowski, *Prawa człowieka a ochrona środowiska*, w: *I Konferencja Naukowa w Sprawie Międzynarodowej Ochrony Środowiska*, Kraków 1972, s. 295 - 316.

³⁴ W tym zakresie akt końcowy Konferencji Teherańskiej nawiązuje do Deklaracji w sprawie krzewienia wśród młodzieży ideałów pokoju, wzajemnego szacunku i zrozumienia między narodami, uchwalonej 7 XII 1965 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Tekst Deklaracji: J. Machowski, *Prawa człowieka*, Warszawa 1968, s. 248 - 251.

³⁵ Zgromadzenie Ogólne zwróciło się z apelem do państw o powszechną ratyfikację konwencji dotyczących prawa wojennego i zobowiązało Sekretarza Generalnego do przeprowadzenia badań nad celowością przygotowania dalszych konwencji i ich zakresem. *Rezolucja nr 2444 (XXIII)*, Zbiór Dokumentów 1968, nr 12, s. 2098.

rzeczywistego respektowania. Słusznie zwraca uwagę A. Nartowski, że realizacja Paktów Praw Człowieka uzależniona jest ściśle od koniunktury politycznej, od atmosfery odprężenia międzynarodowego³⁶. Wszelkie kroki podejmowane w tym kierunku na arenie międzynarodowej stwarzają przesłanki pełniejszej realizacji praw i wolności człowieka.

LA PROTECTION INTERNATIONALE DES DROITS DE L'HOMME DANS LES TRENTE ANS DE L'ORGANISATIONS DES NATIONS UNIES

Résumé

L'auteur présente les étapes de la formation du système international, universel de la protection des Droits de l'Homme. La première embrasse les années 1945 - - 1948, et s'achève par le vote de la Déclaration Universelle des Droits de l'Homme. On a discuté la signification de la Déclaration et son influence sur le droit international ainsi que sur la législation intérieure de beaucoup d'Etats. La deuxième étape de l'ONU comprend les années où on a adopté beaucoup de conventions spécifiques et catégorielles, qui concernent un ou quelques droits liés entre eux et on a préparé les Pactes Internationaux de l'Homme. Les Pactes avec la Déclaration constituent des documents ayant une acception fondamentale presque constitutionnelle. La fonction des conventions spécifiques et catégorielles est surtout le développement et la précision des normes du Pacte. L'universelle réalisation de ces conventions contribuera sans aucun doute à l'uniformiser des interprétations et en conséquence à la réalisation des droits enfermés dans les Pactes. Il préparera aussi le terrain pour l'acceptation universelle des Pactes. Déjà dans la période de l'élaboration des Pactes se sont dessinés de nouvelles tendances dans la protection internationale des droits de l'homme, et quelques unes parmi eux elles ont été formulées déjà après 1966 dans les actes internationaux. Ce sont les droits socio-économiques qui se placent au centre de l'intéressement, dont l'expression est surtout le vote de la Déclaration sur le Progrès Social et le Développement. Elle constitue une preuve expressive de l'évolution passée par la doctrine bourgeoise des droits de l'homme et en même temps c'est la victoire de la conception socialiste des droits de l'homme.

³⁶ A. S. Nartowski, *Prawa człowieka w systemie ONZ. Tendencje rozwojowe*, PiP 1971, nr 2, s. 288.